

ÖNTARİHTE ANADOLU KRONOLOJİSİ

Dr. TAHSİN ÖZGÜÇ

Arkeoloji asistanı

Öntarih Anadolu Arkeolojisi'nin çözüme çalıştığı ve her zaman üstünde durduğu karanlık konularından biri de (Öntarihte Anadolu Kronolojii) dir. M. ö. 2000 yılında sınırlanan tarihi çağdan önceki kalın kültür yığıntılarının yaşı, güney ve güney-doğunun yazılı belgeleri ve tasvirli sanat eserlerinin yardımı ile aydınlanabileceği umuluyordu. Yüksek yayla ve alçak ova, delta kültürlerinin karşılıklı münâsebetleri, senkronik vasıtaların değeri, yerli ve yabancı arkeoloji belgelerinin teknik, biçim, süs, plân ve bluntu durumları, bu konunun incelediği, katlara ayırdığı eşimseme unsurlarıdır. Doğu, kuzey, orta ve kuzey-batı Anadolu'da kazı ve yeryüzü araştırmalarının arttığı son yıllarda, prehistorik Anadolu kültürlerinin "nisbi kronolojisi,, üstünde durulmaması, yaşları belirtilmesi gereken malzemenin artması, köklü yanlışlıklara ve hatta bu disiplinin iptidaileşmesine, daha doğrusu "antikaçılar konusu,, olmasına yarayabilirdi. Bu bakımdan Anadolu Prehistoryasının kronoloji sisteminin kurmak, yaşları bilinmiyen kalıntıları toplamaktan ve tariht bir tablo çizmeğe yararıyan maddi kültür belgelerini işlemekten çok daha faydalıdır.

Avrupa kültürlerine derin vukûfu ile tanılan Aberg, 1932 yılında Avrupa'nın Tunç ve İlk Demir Çağı kronolojisi üstünde dururken, Orta Anadolu ve doğu buluntularını gözönüne getirilmeden Truva'nın zengin hazine buluntuları ile Miken'in ünlü kuyu mezarlarından çıkarılan maden eserlerini eşimseyerek, I. ve II. Truva için hiçbir zaman kabul edilmeyecek bir kronoloji sistemi kurdu¹. Bununla beraber, Aberg'in eski büyük kültür bölgelerini bir anda ele alan geniş yayını, Anadolu kronolojisi bakımından da faydalı etki ve ciddi tartışmalara konu olduğundan, bir kazanç sayılabilir. I. Truva'yı m. ö. 1700-1600, II. Truva'yı da 1600-1550 yılları arasına yerleştiren bu sistemi, Anadolu bakımından

¹ Nils Aberg; *Bronzzeitliche und Früheisenzeitliche Chronologie, Teil III (Kupfer und Früheisenzeit)* Stokholm 1932, S. 123 v. g.

ilk defa ve kesin olarak reddeden K. Bittel'den sonra ², Matz'ın ince ve derin tenkidi yayınlandı ³. Üç kalın yapı katına ayrılan II. Truva'nın yani, Megaron'ların ve kalelerin son ölçüsünü aldığı bu büyük şehrin tarihlenmesi veya çıkış noktasına konu olması, Anadolu Kronologlarının çalışmalarını destekliyecek bir değerdedir. Aşağı yukarı 50 yıl önce W. Dörpfeld'in büyük bir muvafakiyetle belirttiği II. Truva'nın tarihi (2500-2000), Aberg'e göre çok yüksektir ⁴.

1932 kronolojisine göre, Truva en parlak çağına batıda Miken, doğuda eski Hitit Devleti'nin sonuna paralel olmak üzere erişmiştir. II. Truva ve Miken buluntularının çözülmez bağlılığına inanan Aberg, yalnız Truva kronolojisini indirmekle kalmamış, ona dayanmak suretiyle kurduğu Avrupa kronolojisini de çıkmazdan kurtaramamıştır. II. Truvayı kuyu mezarlarına bağlayan buluntuların tipleri ve bilhassa "D,, hazinesinde bulunan helezonlu altın kopçaların Miken'de III. kuyu mezarından çıkarılanlara benzemesi, ayrıca "A,, hazinesinin uzun bir zaman boyunca kullanılan tunç baltalarının 5 numaralı kuyu mezarında bulunması, "L,, hazinesinin kıymetli taştan yapılan perdahlı topuz başını II. Truva'ya yakıştıramaması ve nihayet her yerde ve her zaman benzer örnekler yaratabilen süs eşyalarını, boncukları senkronik bir vasıta olarak ele almasını Bittel haklı olarak ve bundan on yıl önce reddetti ⁵. Yeni Truva buluntularından faydalanamıyan Aberg'in II. Hisarlık çanak-çömleğini Miken, Sesklo ve Löykas'ın bu tip buluntuları ile eşimsemesini yeni kazı ve sonuçları kesin olarak cevaplandırdı. Altın işleme tekniğindeki birliği de ileri süren Aberg-in görüşünü bu tekniğe göre yapılan ve m. ö. 3. bin yılına ait olan İç Anadolu ve doğunun zengin altın buluntuları da çürütmüştür.

Truva kronolojisi bakımından esaslı hiçbir fayda sağlamıyan bu araştırmadan başka, H. Frankfort I. Truva ve Yortan mezarlık kültürü ile çanak - çömleğini yalnız teknik bakımdan Mezopotamya'nın Uruk kültürü ile eşimsiyerek daha yük-

² Kurt Bittel; *Prähistorische Forschung in Kleinasien*, İstanbul 1934, S. 17-22 kısaltılışı : PFK.

³ *Gnomon*, 16, 1940 S. 145 v. g.

⁴ W. Dörpfeld; *Troja und İlion*, Athen 1902, S. 31.

⁵ PFK, S. 17 - 22.

sek dir kronoloji sistemini kabul etti ⁶. Bu türlü teknik esasların kronoloji araştırmalarında faydası olmadığını bu sistemin tutunamamış olması ve ayrıca bir yönden Bittel ⁷, diğer yönden Hutchinson'un haklı tenkitleri de açığa vurdu ⁸. Teknik ve renk bakımından Anadolu örneklerine benzeyen Tepe - Gavra'nın Uruk çağı ç. çömleğinin biçim, kulp ve dipleri Truva - Yortan gurubundan kesin olarak ayrılır. Bunda başka, Kuzey Mezopotamya'nın bu ç. çömlek tipleri ile birlikte bulunan diğer arkeoloji kalıntılarının da Anadolu belgesi ile hiç bir ilgisi yoktur. Gerçekten bu türlü teknik birliklere dayanarak, kronolojileri tayin etmek kabil olsaydı, eski kültür bölgelerinde ve hele Ege ve Doğu Avrupa'da sorunlarla dolu kronoloji cetvellerinden hiç birisine raslıyamazdık.

G. Childe, Burkitt ile birlikte hazırladığı proto-historik kronoloji levhasından sonra, yüksek ve alçak kronoloji sistemlerinin her ikisini de göz önünde tutan "Avrupa ve Doğu," adlı bir etüt yayınladı ⁹. Yeni araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlar zayıf olmakla beraber, Avrupa ve doğuyu karşı karşıya getirmesi, daha doğrusu bu yöndeki denemelerin ilki olması bakımından değerlidir. Avrupa prehistoryacısının değerlendirdiği bir çok arkeoloji malzemesi arasında, silindir mühürlerden başkası, kronoloji tartışmalarında işimize yaramamaktadır.

Alişar hâfirlerinin meydana getirdiği mukâyeseli kronoloji levhasında, Alişar Kalkolitik, çağdaşı bulunan Batı Anadolu kültürlerine bakınca kronoloji levhasının oldukça alt sütunlarına yerleştirilmiştir ¹⁰. Kumtepe ve I. Truva kültürlerinin Alişar'ın ilk yerleşmesine nazaran birbenbire yükseltmelerinin sebebi anlaşılmıyoruz. I. Truva'nın ilk, yani *a* ve *b* safhalarına paralel giden Kumtepe'nin, bu türlü bir kronoloji yüksekliğine sebep olamayacağını hemen ilâve edelim. Tesadüfen madenin bulunmadığı her istasyonun Neolitik Çağa ait olması gerekmez; bunun için Kumtepe ç. çömleğinin ve diğer kıt kalıntılarının incelenmesi ve I. Truva-I-II. Terim buluntularıyla eşimsenmesi kâfidir ¹¹. V. d. Os-

⁶ H. Frankfort, *Archaeology and the Sumerian Problem*, S. 62.

⁷ PFK, S. 18. ⁸ *Iraq II*, S. 211.

⁹ Burkitt and G. Childe, *Chronological Table of Prehistory (Antiquity 1932)* ve G. Childe, *AJA* 41, 1939 S. 10 v. g. ¹⁰ *OİP XXX*, Lev. VI.

¹¹ Hamit Koşay, Jerome Sperling, «Troad» da dört yerleşme yeri 1936 İstanbul S. 24 v. g.

ten'e göre Alishar kalkolitik 3500?-3000?, Bakır Çağı da 3000?-2300? yılına aittir. Bakır Çağının ilk safhalarında bulunan Cemdet-Nasr çağı üslûbundaki silindir mührü esas tutan bu kronoloji sisteminin en büyük hatası, Orta ve Batı Anadolu'yu birbirine paralel kılamamış olmasıdır. Esasen v. d. Osten'deki 3000 ufku, birbirinden çok ayrı ve uzak kültür bölgelerini düz bir hat halinde ve bir noktada toplıyan karışık, isbatı gereken bir çıkış noktasıdır.

Son zamanlarda öntarih'te Anadolu kültürlerinin nisbî kronolojisini tayin etmek için ileri adımların atıldığını görüyoruz. İç Anadolu'da Alishar ve Alacahöyük, kuzey ve batıda Dündartepe, Truva-Termi-Kusura kazıları, büyük Yarımada kronolojisinin tesbitinde en değerli kaynak olmuştur. Yalnız kazıların azlığı ve senkronik vasıtaların yokluğu bu ödevin başarılmasını geciktiriyordu.

Bizce Orta ve Batı Anadolu kronolojisinin aydınlanması içinde üç köklü noktanın işlenmesine dikkat edilmelidir:

- a) Alishar'ın eneolitik ve I. Truva'nın başlangıç ve bitiminin tayini,
- b) Alishar'ın Bakır Çağı (I. daha doğrusu Ib.) II. Truva'nın başlangıç ve sonunun tayini,
- c) Kültepe Çağı denilen ve boyalı ç. çömlekle karakterlenen İç Anadolu kültürünün yerini bilmek.

Anadolu Kronolojisini ciddi olarak ele alan ve hele Alishar'ın Bakır çağı ile II. Truva'nın sonunu (kesin deyebileceğimiz) bir aydınlıkla gösterebilen ilk araştırma Bittel'in 1934 yılında yayınladığı değerli eserdir¹². Müellif bu etüdünde ve bunu destekleme maksadiyle 1939 da yazdığı yeni makalesinde¹³, en eski Anadolu Kültürlerinin başlangıcını m. ö. aşağı yukarı 3000 yılından daha yukarılara çıkarmamakta ısrar etmektedir. Bizce Bittel'in meydana getirdiği bu kronoloji levhasında Alishar, Truva ve Sakçagözü'nün (Maraş ovasında) aynı seviyede, yani çağdaş olarak gesterilmesi yanlıştır. Ayrıca Sakçagözü kültürünün 2100 yılına kadar devam ettirilmesini de yeni kazı ve buluntular reddetmiştir. Sakçagözü'nün geç çanak - çömleğini saklıyan katlarının da m. ö. ikinci bin yılının başlangıcına konulması mümkün değildir. Bizce bu ç. çömlek m. ö. 1000 yılından daha eski değildir. Buna göre, tek renkli

¹² PFK, S. 10 ve 23.

¹³ Archäologischer Anzeiger 1939 S. 104.

(neolitik) ve boyalı (Tel-Halef) ç. çömlekle karakterlenen Sakçagözü'nün prehistorik kültürleri ile, m. ö. aşağı yukarı birinci binin ilk yüzyıllarında görülmeye başlıyan boyalı ve geç ç. çömlek yığıntıları arasında yüzlerce yıl süren bir açıklık vardır. 1938 yılında A höyüğünde (Yabba Höyük) açtığımız küçük bir yarma ve buluntuları bu görüşümüzü kuvvetlendirdi. İki günlük kazıya göre Sakçagözü'ndeki Yabba Höyük neolitik ve ilk Tel-Halaf'dan sonra uzun bir müddet iskân edilmemiş, ancak geç Hitit Çağında ve bilhassa tepe kısmı tekrar bir kültür merkezi olmuş ve bu geç kültür esasen teşekkül etmiş bulunan eteklere yayılmamıştır. Keskin görüşlü Bittel bunu da sezmiş ve PEK'nın 11-12 nci sayfalarında bu konuyu geniş ölçüde işlemek istemişse de, o zamanki kuzey Suriye ve Mezopotamya buluntularının ve sistemli kazılarının azlığı, kendisini bu cetveli çizmekten ve Neolitik Çağ ç. çömleğinin yalnız teknik özelliğini Anadolu'nun bu tekniğe benzeyen, fakat çok daha geç olan örneklerine bağlamaktan geri bırakmamıştır.

Kuzey Mezopotamya ve Suriye'nin bugünkü kazıları Şakçagözü basamağının I. Ninive¹⁴, 26. Tepe-Gavra¹⁵, 14-15. Çağarpazar¹⁶, V. Ras-Şamra¹⁷, 14. Tel-el-Cüdeyde¹⁸ ve Yümük Tepe'nin en alt katlariyle¹⁹ aynı kültürü ve neolitik çağı temsil ettiğine ve Tel-Halaf kültürünün de bu yerleşmeyi takip ettiğine göre, 3000 yılında başlaması mümkün değildir. Bu bakımdan Bittel'in Kronoloji cetvelinde görülen bu kısmı ya tamamen kaldırmak veya "eğer I. Truva ve Alişar'ın eneolitigi, Sakçagözünün çağdaşı iseler;," Batı ve İç Anadolu kültürlerini de ona göre yükseltmek gerektir.

Anadolu'nun öntarih kronolojisini tesbit edebilmek için Batı ve İç Anadoluyu ayrı ayrı incelemek gerekir. Yeni araştırmalara göre Truva ve Orta Anadolu kronolojisinin belirli ve tek belgeye göre kurulamayacağı anlaşılmıştır. Bu bakımdan verimli Amerikan kazılarının sonuçlarını ve Truva - Ege münasebetlerini göz önünde

¹⁴ Liv. Ann. 20, 1933, S. 134.

¹⁵ V. Christian, *Alttertumskunde des Zweistromlandes*, Leipzig 1940 S. 93.

¹⁶ M. E. L. Mallowan, *İraq III*, 1936 S. 11.

¹⁷ C. Schaeffer, *Ugaritica I*, Paris, 1939 s. 8

¹⁸ AJA 41, 1937 s. 11

¹⁹ Liv. Ann. 26, 1939 s. 65-72

tutmak gerektir. Yeni Truva kronolojisinin kurulmasını ve kesin adımların atılmasını sağlayan en değerli buluntular, Yunanistan'dan getirilen veya o örneklerle göre gene Truva'da taklit edilen arkeoloji belgeleridir. Bunların varlığı göz önünde tutulursa, eski Truva kronolojisi şu şekilde incelenebilir: Çıkış noktamız VI. Truva olsun; bu yerleşme katında ve en büyük Truva şehrinin ilk yığıntılarında minyas çanak çömleği, mat boyalı belgeler ve ayrıca daha geç yığıntılarda da ithal edilmiş Miken ç. çömleği (Son Helas I ve III) ve saray üslûbunun son safhası (Son Helas II) na ait belgeler açığa çıkarılmıştır²⁰. Dışardan getirilen bu parçalardan başka, yerli, taklit edilmiş belgelerin de bulunduğu bu katta, Kıbrıs menşeli çanak çömlek de vardır²¹. Buluntuların bu durumu VI. Truva'nın milâttan önce 1900 ile 1350 yılları arasına düştüğünü kesin olarak belirtmektedir²². VI. Truva'nın bu yeni kronolojisi Dörpfel'in tesbit ettiğinden (1500-1000) esaslı surette farklıdır²³. Bizce eski Alman kazıları ile yeni Amerikan araştırmaları arasındaki en önemli kronoloji ayrılığı da bu şehir için bahis konusudur. M. ö. 19 uncu yüz yıldan yukarıya, yani I-V inci şehirlere doğru gidilirse, yeni ve değerli ipuçlarının da varlığı görülür. Bilindiği gibi, Batının Eski Helas tipindeki çanak çömleği I. Truva'nın en geç yapı katından başlamak üzere II, III, IV ve V inci kültür katlarında da bulunmuştur²⁴. Yalnız V. inci kültürün ilk safhalarında Eski Helas, son kısımlarında da yalnız gri renkli minyas çanak çömleğinin bulunduğu unutulmamalıdır²⁵. Buna göre, Eski Helas'ın son safhası ile (III), Orta Helas'ın ilk safhası (I) arasındaki geçiş V. inci Truva'da vuku bulmuştur. Matz'a göre bu olay aşağı yukarı milâttan önce 19 uncu ve

²⁰ AJA 44, 1940 s. 365-6; Proceedings of the Prehistoric Society, 1938, IV, s. 321; AJA 38, 1934 s. 8, 239; 39, 1935 s. 16-7, 568; 41, 1937 s. 40, 595 ve Kurt Bittel, Kleinasiatische Studien, İstanbul 1942 s. 131.

²¹ AJA 44, 1940 s. 366 ve Kleinasiatische Stud. s. 137 not 50

²² AJA 44, 1940 s. 365-6; Proceedings of the Prehistoric Society 1938, s. 321 Kleinasiatische Stud. s. 131 ve İkinci Türk Tarih Kongresi, İstanbul, 1943 (C. Blegen, Truva Hafriyatı) s. 771.

²³ Troja und İlion s. 31

²⁴ AJA 38, 1934 s. 230; 39, 1935 s. 562 ve 41, 1937 s. 595.

²⁵ AJA 38, 1934 s. 230; 39, 1935 s. 562; 41, 1937 s. 29, 595; Kleinasiatische Stud. s. 131;

AJA 44, 1940 S. 365 ve Proceedings of the Prehistoric Society S. 321.

hatta yirminci yüz yılda ceryan etmiş²⁶, Bittel'de bu görüşü kabul etmiştir.²⁷ III - V inci Truvada'daki Yunanistan çanak çömleğini göz önünde tutan Blegen, bu kültür katlarını III - V = 2300 — 1900 yılları arasına tarihlendirmiştir²⁸. Hatta bu kültür katlarında bulunan yabancı ç. çömleği daha iyi değerlendiren hâfir III. üncü Truva'yı 2300-2200, IV. üncüyü 2200-2050, V inciye de 2050-1900 yılları arasına yerleştirmekle, bu üç kültür çağını da esaslı surette yükseltmiştir²⁹. Matz bu üç çağı $\pm 2100 + 1700$ yılları arasına koymuşsa da, Bittel bu sınırın çok dar olduğunu haklı olarak göstermiştir³⁰. Gerçekten Matzın II. inci Truva'yı $\pm 2300 \pm 2100$ arasına tarihlendirmesini yeni Truva kazıları da teyit etmemiştir. Bunun için yeni malzemenin tamamını incelemek imkânına sahip olan Blegen kronolojisini kabul etmek daha doğrudur. Bu arada tarihlenmesi gereken en önemli nokta II. inci Truva'nın bitimidir. Yeni Truva hâfiri bu büyük şehri 2600-2300 ve 2500-2300 yılları arasına tarihlendirmiştir³¹. Eski Helas çanak çömleğini veren bu katın başlangıcını şimdilik bir yana bırakalım; yalnız bu ilk dünya şehrinin bitimini biraz daha aşağıya indirmek mümkün değildir? Matz bu kültürün sonunu ± 2100 yılına tarihleyince Blegen ile aralarında iki yüz yıllık bir zaman farkı doğdu. Biz Yunanistan-Girit-Mısır ve Truva gibi dolambaçlı bir yoldan hareket ederek belirli bir sonuca varan Matz'ın kronolojisini ve bilhassa II. inci Truva'nın başlangıcını bir yana bırakarak, Hisarlık'ın bitimini doğu buluntularına göre değerlendirmişe çalışacağız. Alışar'da Bakır Çağının son yapı katlarında (Bittel'e göre Ib de) bulunan iki kulplu vazoların II. Truva örneklerine eşit olduğu eskidenberi işlenmektedir³². Bakır Çağının ilk safhalarında Alışar'ın yalnız tepesi, son 3-4 üncü yapı katlarında da alt şehri iskân edilmiştir³³. Alt şehirde (höyüğe göre etekte) anatoprak üstüne kurulan ilk kültür Bakır Çağıdır.

²⁶ Gnomon 16, 1940 S. 152.

²⁷ Kleinasiatiscche Stud. S. 181.

²⁸ Proceedings of the Prehistoric Society S. 321.

²⁹ AJA 44, 1940 S. 336.

³⁰ Gnomon 16, 1940 S. 152 ve Kleinasiatiscche Stud. S. 136.

³¹ AJA 44, 1940 S. 366 ve Proceedings of the Prehistoric Society S. 321.

³² PFK S. 13-14; OİP XXVIII, S. 158 Lev. VIII b 37, b 139, b 332 ve Kleinasiatiscche Studien S. 132 v. g.

³³ OİP XXVIII S. 110-111.

Tepede beş yapı katına ayrılan bu çağın (7-11 M) etekte iki ana yapı katı vardır (13-14 T). Etekte türlü tâli seviyelere bölünen bu kültür, tepenin son üç veya dört yapı katının çağdaşdır. Tepe (7M) ve eteğin (13 T) sonuncu yapı katları elde yapılmış boyalı çanak çömlekle karışıktır. Buna göre Alişar'da Bakır Çağı kültürünün sonu ile Er Tunç Çağı denilen çok boyalı çanak çömlek kültürünün başlangıcı çağdaştır. Ayrıca bu iki kültür bir müddet de aynı çağda yaşamıştır³⁴. II. Truva örneklerine benzeyen Alişar vazoları 7 M de bulunmuştur³⁵. Höyüğün tepesindeki Bakır Çağını Eski Tunç Çağı, etektekini de Hitit çağı takip etmiştir (yalnız alt şehrin I-J 25, J 26 ve GG-II 9 plankarelerinde Tunç çağının müphem seviyeleri görüldüğü gibi, Bakır ve Hitit çağları arasında da dağınık olmak üzere, boyalı ç. çömlek parçaları elde edilmiştir). Üstünde durduğumuz iki kulplu Alişar vazoları II. Truva'nın bitimini tayinde ne dereceye kadar değerlendirebilir? v. d. Osten ve Bittel'in de sezdikleri gibi, de buluntuların milâttan önce aşağı yukarı 2000 yılından daha eski olduğunu, Alişar'da Hitit kültürünün ikinci yapı katında (10 T) bulunan asur'lu tüccarlara ait yazılı belgeler de göstermiştir³⁶. Alişar'ın yazılı belgeleri alt şehirden, yani boyalı çanak çömleğin küt bulunduğuna bir alandan çıkarılmıştır. Buna göre tabletlerin altında Eski Tunç Çağı yığıntılarından ziyade (II T Hitit yapı katından başka) Bakır Çağının geç yapı katları vardır. Tepenin durumu böyle değildir; orada Hitit yapı katları teşekkül edememiş, fakat Bakır Çağı ile Geç Hitit-Frik kültürü arasında kalınlığı dört m. erişen ayrı bir kültür varlığını korumuştur. Etek ve tepede Bakır Çağı kültürünün son yerleşme katlarındaki buluntular (13 T ve 7 M) birbirine paralel olduğuna göre, bu kültür höyüğün her iki kısmında da aynı zamanda sona ermiştir.

V. d. Osten ve Bittel Eski Tunç Çağı denilen kültürü m. ö. 2300-2100 yıllarına tarihlendirdiler³⁷. Buna göre v. d. Osten'inde düşündüğü gibi; etekteki Bakır Çağı kültürünün 2000, tepedekinin de 2300 yıllarında sona erdiğini kabul etmek gerektir ki, bu bizce imkânsızdır. Çünkü 7M ve 13 T buluntuları bir birinin eşidir.

³⁴ OİP XXVIII S. 110-111 ve 208-210.

³⁵ OİP XXVIII S. 111.

³⁶ OİP XXIX S. 15 v. g.

³⁷ PFK S. 23 ve OİP XXX Lev. VI.

Aralarında (kısa da olsa) bir zaman farkı yoktur. Ayrıca yeni kazılar da bu görüşü destekleyecek durumdadır. Dünder - tepe, Karaoğlan, Bitik ve Kusura'da da (yangın katı bir yana bırakılırsa Alaca-höyük de) Bakır Çağını doğrudan doğruya Hitit yerleşmesi takip etmektedir³⁸. Bu kazı yerlerindeki Bakır Çağı kültürünün son yerleşme katları Alishar'da tepe ve eteklerinin paralelidir. Aralarındaki ayrılıklar mahallî özelliklerden başka bir şey değildir. Bu kültürlerin sonunu aşağı yukarı 2000 yılına koyduğumuza göre, Alishar'ı bunlardan ayırmak mümkün müdür? bundan başka Ahlatlıbel'in ikinci birinin başlangıcına kadar devam ettiğini Hitit çanak çömleği ve kasa tertipindeki sur kalıntısı³⁹ aydınlatmıyor mu? buluntuların durumu böyle iken Alishar'ın Eski Tunç Çağını zaman bakımından nereye koyalım? Eski Tunç Çağının 5 M adı verilen yapı katı bol Hitit çanak çömleği dolayısıyla bu kültürün çağdaşı ve bitimi aşağı yukarı yirminci yüzyıla aittir. Üç m. kalınlığı olan bu Tunç-Hitit çağından önce, Eski Tunç Çağının 1 m. kalınlığındaki yapı katı vardır (6 M). Bakır Çağını takip eden bu yapı katının ilk kalesi büyük bir yangınla tahrip edilmiş, ve yerine daha büyük, daha sağlam bir sur kurulmuştur⁴⁰. İkinci surun varlığını Hititler de biliyordu. 6 M yapı katına ait eski çanak çömlek tipleri 7 M de de bulunmuştur. Alishar'da Eski Tunç Çağında görülen yangın, Bakır Çağını sona erdiren büyük felâketin benzeridir⁴¹. Biz, buluntularına göre 20-19 uncu yüzyıla ait olan ve 5 M kalesine öncülük eden 6 M nin 2000-2100 yılına ait olduğunu düşünüyoruz. Eski Tunç Çağının ilk yapı katı yüz yıldan daha fazla sürmemiştir. Çok boyalı çanak çömlek de Bakır Çağının sonunda başlamış ve tek renkli, çarkta yapılmış Hitit çanak çömleğine geçişi sağlamıştır. Büyük bir yangınla ortadan kalkan bu kültürü takip eden Hitit yerleşmesi ve buluntuları, Bakır Çağının sonu için kesin ipuçları vermiştir. Ayrıca Hitit ve

³⁸ Yayınlanmak üzere bulunan Dünder-tepe raporundan. Archäologischer Anzeiger 1939 S. 221 ve TTK Sergisi ve Kurumun çalışmaları hakkında bir hülâsa, Ankara 1943, S. 17; Belleten 30 S. 350 v. g.; Archaeologia 87, 1938 S. 230 v. g.

³⁹ TTAED II, S. 6 ve 27

⁴⁰ OİP XXVIII S. 210-220 ve kapak sayfasındaki kültür katları cetveli ve OİP XXIX S. 287-300.

⁴¹ Belleten 29 S. 59-60.

Bakır Çağı arasında bir boşluğa, veya kültür belgeleri vermeyen yığıntılara da raslanmamıştır. Alaca-höyük'deki büyük Bakır Çağı yangınına takip eden Hitit yerleşmesiyle II. Truva'dan sonra gelen III. şehrin durumu arasında hiç bir ayrılık yoktur. Alishar'daki ilk Tunç Çağı ve hele Bakır Çağı - Hitit belgelerini vermeyen ilk yapı katının, İç Anadolu'daki Bakır Çağı kültürünün son yüzyılı ile çağdaş olduğundan şüphe etmiyoruz. Bu kültür Alishar'da Bakır Çağının sonunda ve o devam ederken başlamıştır. Yalnız bir entrüzyon olarak görülen bu yeni kültür, Bakır Çağının muhafazakâr geleneğini yenmiş ve yerine kendisinin nerden ve ne şekilde geldiğini bilmediğimiz kuvvetli ve müessir geleneğini kabul ettirmiştir⁴². Bununla beraber Bakır Çağının bir çok çanak çömlek biçimlerini, yapı tarzını, ölü gömme âdetini ve diğer kültür özelliğini olduğu gibi yaşatmıştır. Alishar'daki yeni kültür mümessillerinin eski yerlilerle karışmış ve kaynaşmış olduğunu her iki unsura ait belgelerin aynı yerde ve bir arada bulunmuş olmasından anlıyoruz. Yalnız 6M de yeni unsurun üstünlüğü artmış ve bilhassa tek renkli ç. çömlek yerini boyalı örneklerle bırakmıştır. Bununla beraber, bu yeni unsur İç Anadolu'da genelleşmemiş ve aydınlatamadığımız sebeplerden ötürü diğer merkezlerle nüfuz etmek imkânını bulamadığından, onların akışını değiştirememiştir. Anadolu'da çok dar bir alana yayılan bu kültür, Alishar'da yaşarken 7M ve 13 T nin daha uzun ömürlü (100 yıl kadar) paralelleri de Hitit çağına geçişe hazırlanıyordu. Dündartepe'nin 14 km. güney doğusundaki Tekeköy ile Alaca-höyük'de yeni bulunan belgeler, bu kültürün Bakır Çağının sonu ile çağdaş olduğunu teyid etmiştir⁴³. Tekeköy'de Eski Tunç Çağının tipik bir örneği olan çanak parçası Bakır Çağının son yığıntıları üstünde ve Hitit kalıntılarının hemen altında, Alaca-höyük'de de Hitit katıyla Bakır Çağı arasındaki yangın katında (V. yapı katı) ve duvar altında aynı kültürün boyalı bir kapı bulunmaktır.

Alishar Bakır Çağı kültürünü milâttan önce üçüncü bin yılının ortasından başlatan Bittel'in birinci kat için ileri sürdüğü dar sınırı kabul edemiyoruz. Çünkü la nın Kalkolitik kültür olduğu düşünülür-

⁴² Dr. Halet Çambel'in bu kültür üstünde çalıştığını ve bir eser meydana getirdiğini öğrendim. Orada bazı karanlık noktaların da aydınlatılmış olduğunu ayrıca işittim.

⁴³ TTK Sergisi S. 44 ve Belleten 29 S. 157.

se, İb ye, yani Bakır Çağına verilen 200 yıllık zamanın azlığı kendiliğinden anlaşılır ⁴⁴. Bizce Alishar'daki iki kulplu Truva vazoları milattan önce 2100 yılının başlangıcından daha eski değildir. Bunların yardımıyla İI. Truva'nın bitimini tarihlemek istersek, Blegen ile aramızda 200 yıllık bir zaman farkının doğduğu, fakat Matz ile uyuştuğu görülür. Bu vazoların İII. ve İV. Truva'da da bulunmuş olması, aynı tipin uzun müddet kullanıldığına işaretçidir ⁴⁵. İII. ve İV. Truva'nın milattan önce aşağı yukarı 2200 ve 2050 de sona erdiğini düşünen Blegen, Alishar'aki iki kulplu vazoların en az 250 yıl daha aşağıya indirilebileceğini, dolayısıyla işaret etmiş oluyor. Blegen'in İI. Truva'nın sonunu 2300 e tarihlemesi, bizce de yüksektir ⁴⁶. Miken çanak çömleğine göre 18 inci yüzyıldan başlatılabilecek olan İVI. Truva'ya kadar hiç olmazsa yüz yıllık bir indirme gerektiğini düşünüyoruz. Bununla beraber Amerikalı'ların son raporu yayınlanıncaya kadar, Ege ve Truva kültürlerine derin vukufu ile tanınan Blegen'in kronolojisini kabul edeceğiz. Okuyucu bu tartışmaları kontrol etmek ve kendisine göre değerlendirmek imkânına her zaman sahiptir.

Batıda aşağı yukarı milattan önce 2300 yıllarında (bize göre hiç olmazsa 2200) sona eren İI. Truva'yı yerli kültürler takip etmekte ve 1900 e, yani, İI. şehre eşit olan İVI. şehrin doğuşuna kadar devam etmektedir. Truva'daki bu kesiksik kültür geleneği karşısında, Orta Anadolu'da, bu çağda tarih ışığına giriyor ve başlangıçtanberi var olan batı-doğu ikiliği kendi yolunda yürüyor ve hattâ biraz daha belirli bir ölçüde varlığını artırıyor. Yalnız İVI. Truva'nın en parlak safhası, Hitit Devleti'nin en üstün çağına paraleldir. Milattan önce ikinci bin yılındaki Anadolu kültürü büyüklük ve olgunluk bakımından bir birlik gösterir.

İki kulplu Truva ve Alishar vazolarına benzeyen örnekler Batıda Truva, Karaağaçtepe (Gelibolu çevresinde), Bozhöyük, Kusura ve Türk-Bulgar sınırındaki Mustafapaşa'da ; Doğuda Gordion, Has-höyük,

⁴⁴ PFK S. 23.

⁴⁵ AJA 39, 1935 S. 8, 14, 562; 41, 1937 S. 556 ve Kleinasiatiscche Stud. S. 135.

⁴⁶ Archäologischer Anzeiger 1941 S. 263 de «Zudem hat Blegen auf Grund seiner letzten Forschungen das Ende von Troja II mit 2300 bestimmt, was zwar reichlich hoch erscheint, noch mancher Unterbauung und vielleicht auch Revidierung bedarf, aber — wie ich gegenüber eigener, früherer Auffassung gern gestehe — manches für sich hat.»

Kültepe ve Yümük-tepe'de bulunmuştur ⁴⁷. Fakat bunların çoğu bir kronoloji belgesi olarak kullanılamamaktadır ⁴⁸. Yalnız, Kusura'da B yerleşmesinin C'ye geçişini sağlayan (transitional) safhadaki buluntu ⁴⁹, kronoloji bakımından da değerlidir. XI 95'5-95'25 de bulunan bu vazo, Kusura'nın Bozhöyük (yeni olarak Demirci-höyük ve Etiyokuşu) ve Ahlatlıbel'le çağdaş olan B katından sonra ve Hitit, V. Truva buluntularıyla tarihlenebilen bir yerden çıkarıldığına göre, 20/21 inci yüz yıldan daha eski olmasına imkân yoktur. Buna göre iki kulplu vazolarla yeni Blegen kronolojisi birbirini desteklememektedir. Bu bakımdan Truva'yı Ege'ye, Alışar'ı da kendi belgelerine göre tarihlendirmek gerektir.

II. Truva'yı 2500 ve 2600 yıllarından başlatan Blegen ⁵⁰, I. şehrin başlangıcı ve devamı için belirli bir tarih teklif etmemişse de; ilk deneme kronolojisinde 3200 yılı üstünde durmuştur ⁵¹. Muhelif yapı katlarına ayrılan bu yerleşmenin (I. a-d) uzun bir gelişme merhalesini takip ederek, ilk madenler çağına girdiği, monümental bir surla tahkim edildiği, Anadolu ve Ege'nin ilk ve uygun megaron ev tipini yarattığı, çeşitli çanak çömlek tiplerini kullandığı ve büyük bir şehrin teşekkül ettiği düşünülürse I. Truva'nın da gelişmesi için yüzlerce yılın geçtiği anlaşılır. Bu bakımdan kuru bir tahmine ve malzemenin bolluğuna, olgunluğuna göre bu ilk çağın başlangıcını milâttan önce $\pm$ 3200 yıllarına yükseltmenin büyük bir yanlışlık olmayacağını düşünüyoruz. Yeni araştırma ve kazılar sonunda I. Truva kültürünün batıda Gelibolu yarımadasına Lesbos ve Lemnos adalarına, doğuda Kusura'ya kadar yayıldığı ve Balıkesir ili ile Truva bölgesinde (Kumtepe, Beşiktepe, Hanaytepe) geniş bir kaideye dayandığı görüldükten sonra; bu kültürün devamlı ve uzun ömürlü bir çağı temsil ettiği daha iyi anlaşılmuştur.

Truva şehirlerini Doğu ve İç Anadolu buluntularına göre tarihlendirmenin de mümkün olmadığını görüyoruz. Bittel, Truva silindir mührünün tek buluntu olmasından ötürü, bu şehirde uzun müddet kaldığını veya eski katlardan daha sonrakilere geçtiğini ve hatta bir hamayli gibi kullanılmış olması ihtimalini de ileri sürdü-

⁴⁷ Kleinasiatische Stud. S. 132-4.

⁴⁸ Kleinasiatische Stud. S. 134.

⁴⁹ Archaeologia 87, 1938 S. 237 şek. 14, 18.

⁵⁰ Proceedings of the Prehistoric Society S. 321 ve AJA 44 1940 S. 366.

⁵¹ AJA 44, 1940 S. 366.

ğündenberi, bu belgenin senkronik bir vasıta olamayacağı kabul edildi⁵². II - V. Truva'nın doğu örneklerine bağlanan ünlü kurşun figürünü, kurs biçimli idolleri de bir kronoloji cetvelinde değerlendiremez. Çünkü bu buluntuların gerçek yapı katları ve diğer arkeoloji belgelerine olan münasebeti hakkında hiç bir şey bilmiyoruz. Yalnız Kiklat adalarıyla, II. Truva ve Bakır Çağının keman tipindeki mermer idollerinin Tepe-Gavra, Hafaca ve Tel-Asmar'da daima Er Hanedan çağına ait yapı katlarında ve mabetlerinde bulunmuş olması bir tesadüf değildir⁵³. Mermer idoller de II. Truva ve Bakır Çağı kültürünün Mezopotamya'da Er Hanedan çağına (hiç olmazsa son 150 yılında yani 2600 - 2450) son iki yüzyılına paralel gittiğini aydınlatmaktadır⁵⁴.

Hancar II. Truva'yı doğu buluntularına göre tarihlendirme teşebbüsünde başarı gösterememiştir⁵⁵. II. Truva'nın yalnız hazine buluntularını ele alan Viyanalı müellif, bu çağı milattan önce 1900 yılına kadar indirmekle, yeni kronolojiden 400 yıl uzaklaşmış oldu⁵⁶.

Orta Anadolu'nun kronolojisini tayinde daha büyük güçlükler maruz kalmaktadır. Alishar üstüvanî mührü de (gerçek Cemdetnasr mühürlerine bakınca kabalığından ve bu şehirde yabancı bir belge olarak uzun müddet kullanılması ihtimalinden ötürü, kronoloji bahsinde değerlendirilmemektedir⁵⁷. Truva'nın kültür katları, Ege adaları, kıt'a Yunanistan, Girit ve bunların bağlandığı Mısır'a göre tayin edilebiliyorsa da, Önasya ve Anadolu arasındaki boşluk henüz doldurulamıyor. Son araştırmalar Mezopotamya ve Suriye kültürlerinin aşağı yukarı milattan önce dördüncü bin yılının ilk yarısına kadar yükseldiğini ve bu suretle her iki alan arasında büyük bir boşluğun meydana geldiğini göstermektedir. Yalnız, Cemdetnasr çağına uzun müddet devam etmediğini belirten F. Wachtsmuthun⁵⁸ bunu (Dass die Dschemdet - Nasr Periode in die Zeit

⁵² AfO 13, S. 305.

⁵³ OİC 17, şek. 73; 19 sek. 28 ve Arkeoloji Araştırmaları İstanbul 1941 S. 874.

⁵⁴ Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi cilt II sayı 5 S. 91 (Er Hanedan Çağı= 2800-2450).

⁵⁵ Archäologischer Anzeiger 1941 S. 261.

⁵⁶ Wiener Beiträge zur Kunst-und Kulturgeschichte Asiens 12, 1938 S. 35.

⁵⁷ AfO 13 S. 306.

⁵⁸ AfO 13 S. 203.

um 2700 zu verlegen ist) ve bundan önceki Uruk çağını (im 3. Jahrtausend abgewickelt) şeklinde tarihlendirmesi, Mezopotamya kültürlerinin yaşını oldukça indirmiş ve hatta Tel-Halaf kültürü için de aynı şeyi düşünmüş olması (Die vorgenommenen Verschiebungen geben eindeutig zu erkennen, dass die Hauptentwicklung der vorgeschichtlichen Uruk und Dschemdet Nasr-Periode und zum Teil auch die der Buntkeramik vom Tell-Halaf sich in der ersten Hälfte des dritten Jahrtausends abgespielt hat)⁵⁹ üstünde durulacak bir konudur. Mukayeseli yapı katlarına dayanan bu kısa kronoloji tutunacak olursa, Anadolu ile Suriye ve Mezopotamya arasındaki büyük boşluk da (kısmen olsun) doldurulacaktır. Bununla beraber B. Landsberger'in yayınladığı son kronoloji cetveli⁶⁰ Wachsmuth'un aksine uzun sistemi kabul etmektedir. Biz burada El-Ubeyt çanak çömleğini bir kronoloji vasıtası olarak yeteri kadar değerlendirmiyen ve 4 - 18 inci Uruk katlarının zamanını oldukça dar tutan Wachsmuth'un şüphelerle dolu kronolojisi üstünde durmayacağız. Anadolu ile kuzey Suriye ve Mezopotamya arasındaki boşluğu (bir dereceye kadar) doldurmak için iki türlü izah tarzı üstünde duran Bittel görüşünü (wir sehen nur zwei Wege, dieser Sachlage gerecht zu werden: entweder, wenn wir in Kleinasien einen ähnlichen Rhythmus der Entwicklung annehmen wollen wie im Tiefland, durch die Erhöhung unsere gesamten bisherigen zeitlichen Ansetzungen von dem durch die kappadokischen Tafeln datierten Horizont an oder durch die Annahme einer sehr langen Dauer des "Äneolithischen,, Kulturzustandes vom 4. Jahrtausend bis zu den, durch die Querverbindung mit Tell - al - Judeideh XI nahegelegten ersten Jahrhunderten des 3. Jahrtausends.)⁶¹ şeklinde tamalamaktadır. Böylece silindir mühürleri kronoloji bakımından değerlendirmiyen arkeolog başka bir yoldan gitmek suretiyle, Anadolu kronolojisini yükseltmekte ve Frankfurt'un müdafaa ettiği görüşe (başka prensiplerin yardımıyla) iştirak etmektedir.

İç Anadolu ile güney arasındaki en eski senkronik vasıta Bittel tarafından işlenmiştir⁶². Alışar'da aşağı yukarı 19 m. derin-

⁵⁹ AfO 13 S. 203.

⁶⁰ Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Dergisi II, 5 S. 91.

⁶¹ AfO 13 S. 307.

⁶² Archäologischer Anzeiger 1939 S. 104.

likte başlayan ve 24 m. ye kadar devam eden meyvelikler, Kalkolitik çağın ilk safhasına aittir. Orta Anadolu'da Alaca-höyük ve Pazarlı, Kuzeyde Dünder-tepe'ye kadar erişen bu kültürün meyve tabakaları Hatay'daki Tel-el-Cüdeyde'nin XI. kültür katında da bulunmuştur. Filistin'in "Khirbat Kerak,, çanak çömleğine ve Mezopotamya'nın Cemdetnasr üslûbundaki mühürlerine göre tarihlenilen bu kat milâttan önce aşağı yukarı 3100 - 2600 yıllarına aittir. Tel-el-Cüdeyde'deki bu kültür katının ilk safhalarında bulunan silindir mühürlerin üstünde, yani yerleşmenin orta kısımlarında raslanan ve İç Anadolu'nun Kalkolitik örneklerinden ayrılmayan bu meyve tabakaları Alishar, Alaca-höyük, Pazarlı ve Dünder-tepe'deki ilk kültür katını tarihlemeye yararsa da, Hatay buluntularının ana kültür merkezinin dışında kaldığını ve kuzeyin etkisiyle veya o kültürün güneye doğru genişlemesiyle doğduğu unutulmamalıdır. Bu bakımdan Hatay meyveliklerinin Alishar'daki benzerlerinden daha geç olması gerçeğe yakın bir ihtimaldir. İlk defa Orta Anadolu'da gelişen bu kültürün Hatay'a kadar erişebilmesi, onunla şu veya bu şekilde münasebete girişebilmesi için belirli bir zamanın geçmesi gerektir. XII. kültür katının kesiksiz bir devamı olan XI. yerleşmedeki Alishar meyveliklerinin Hata'ya ne zaman ve ne şekilde gittiğini bilmiyoruz. Yümüktepe - Gözlükule - Sakçagözü ve Karkamış gibi ara istasyonları da bağlayıcı hiç bir belge vermemiş olmalarına rağmen, Alishar-Tel-el-Cüdeyde benzerliği inkâr edilemez. En geniş anlamıyla Alishar'daki Eneolitik kültürün Hatay'daki XI. Tel-el-Cüdeyde'ye paralel gittiğini kabul etsek dahi, Anadolu etkisinin bu bölgeye erişebilmesi için belirli bir zamanın geçmesi gerektiğini düşünerek, Orta Anadolu'daki bu kültürün milâttan önce aşağı yukarı 3200 yılından daha geç başlatılamıyacağı kanaatindeyiz. Tel-el-Cüdeyde'de $\pm$ 2600 yıllarına kadar devam eden bu kültürün sonu Alishar'da Eneolitik çağın bitimi için de ileri sürülebilir. I. Truva'nın son safhalarında görülen eski Helas tipindeki çanak çömleğe dayanarak, bu yerleşmeyi 2600 yıllarında sona erdiren Blegen kronolojisi ile, Tel-el-Cüdeyde köprüsü ve dolayısıyla Alishar kültürünün sonu birbirine uymaktadır. Esasen Alishar meyveliklerine benzeyen örneklerin I. Truva ve Kumtepede de bulunuşu ⁶³, ve hele her iki istasyonun da maden âletleri ve işçiliği

⁶³ Kleinasiatische Stud. S. 152 ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi II, 5 S. 702 v. g.

bakımından aynı seviyede oluşu, I. Truva ve İç Anadolu'daki Kalkolitik kültürün aşağı yukarı çağdaş olduğuna ve gelişme safhalarını aynı zamanda ve ağır ağır bitirdiklerine tanıklık etmektedir.

Tel-el-Cüdeyde, Alişar meyvelikleri ve Truvadaki Eski Helas buluntuları ilk Anadolu kültürünün milattan önce $\pm$ 2600 yıllarında sona erdiğini belirtmekte ve onu takip eden Bakır Çağı, II. Truva adı verilen ikinci yerleşmenin başlangıcı için de takribî bir rakamın varlığını sağlamaktadır.

Elde edilen bütün bu sonuçlar da Anadolu ile kuzey Suriye ve Mezopotamya arasındaki boşluğu doldurmağa kâfi değildir. Alişar'da ilk, Truva'da birinci, Termi'de I - II inci, Alaca-höyük'de IV, Kusura'da A katının Eneolitik çağı temsil ettiği gerçektir. Alişar'da bakır, kurşun ve gümüş olmak üzere üç maden nevi tesbit edilmiştir. İğne, bilezik, küpe ve mühürden ibaret olan bu âletlerin bir kısmı ölüye hediye olarak bırakılmıştır. Alişar'ın 18 inci, yani alttan ikinci seviyesinden itibaren görülmeğe başlayan maden âletleri aynı kültürün 12 inci, yani son seviyesine kadar devam etmiştir. Alaca höyük Kalkolitiginin dördüncü yapı katına ait ölüne yanında bilezik ve küpe de bulunmuştur. Maden bakımından Batı Anadolu'nun durumu Orta Anadolu'nun benzeridir. Eski Hisarlık kazılarında I. şehre ait iğne ve bıçak (?) bulunmuştu⁶⁴. Yeni Amerikan kazıları bu buluntuları çoğaltmış ve I. Truva'nın gerçekten madenler çağını çanlandırdığı kesin olarak anlaşılmıştır⁶⁵. Maden âletlerin Termi'nin en alt şehrinde varlığı Miss Lamb tarafından (oldukça) bol malzeme ile belgelendirilmiştir⁶⁶. Görülüyor ki, dört büyük kültür merkezinin en eski yerleşme katlarında bulunan maden âletler ve maden cinsleri umulduğu kadar iptidai ve az değildir. Anadolu'aun ilk yerleşme katları kendilerine verilen Kalkolitik adını inkâr ettirtecek kadar bol malzeme ile karşımıza çıkmıştır. Halbuki kuzey Suriye-Mezopotamya ve etki alanlarının durumu böyle değildir: Sakçagözünün Neolitik kültürü veya I. Ninive, bir çok istasyonlarda araştırılmasına rağmen hiç birisinde maden izine raslanmamıştır. Opsidien bıçaklarının tekâmülü ve bolluğu, çanak çömleğinin kabalığı bu kültürün Neolitik olduğundan şüphe ettirmemiştir. Bu kül-

⁶⁴ PFK S. 49.

⁶⁵ AJA 38, 1934 S. 4.

⁶⁶ W. Lamb, Excavations at Termi in Lesbos S. 165.

türün kuzey Suriye ve Mezopotamya'da uzun müddet devam etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu çağı takip eden olgun Tel-Halaf kültüründe de maden (yok denilecek kadar) azdır. Arpaciya'nın TT 6 ncı, yani Tel-Halaf kültürünün son katına bağlanan bir evin içinde kurşun⁶⁷ ve Çağapazar'ın XII inci katında da biçimini kaybetmiş bakır parçası bulunmuştur⁶⁸. Askerî, dinî ve sivil yapısı ile, çanak çömlek ve idol sanayiinin en yüksek örneğini temsil eden Tel-Halaf kültürü yalnız iki maden parçasıyla tanınmıştır. Fakat bu iki buluntu da bu çağın sonlarına doğru ilk maden çağına eriştiğini inkâr ettirtmez.

Maden buluntuları bakımından güney Mezopotamya'nın Elubeyd küllürü de çok fakirdir. Uruk'un XI. katında işlenmiş bakır izlerine raslanmıştır⁶⁹. Fakat ana toprakla bu kat arasındaki yedi yerleşme seviyesinde maden hiç bir suretle görülmemiştir. Uruk'un XI. katı, El-Ubeyd tipindeki çanak çömleğin ikinci safhasını karakterlendiren bir yerleşme katıdır. Buna göre maden güneyde de ilk defa El-Ubeyd çağının son safhalarında görülmektedir. Kuzey Mezopotamya'da Tel-Halaf kültürü üstüne kurulup, güney Mezopotamya'da El-Ubeyd'in ikinci, yani geç safhasına paralel giden Arpaciya ve Tepe-Gavra katlarında durum böyle değildir. Çünkü Arpaciya'da iki bakır parçasıyla, iyi işlenmiş ve olgun biçimli bakırdan bir keski elde edilmiştir⁷⁰.

Anadolu Kalkolitik kültürlerinin (maden bakımından) Mezopotamya ve kuzey suriyenin Kalkolitik denilen kültürlerine üstünlüğü gerçektir. İlk bakışta bu maden olgunluğunu iki şekilde aydınlatmak mümkündür:

a) Anadolu'da maden ocaklarının bolluğu, tekâmülde sür'ate sebep olmuştur.

b) Anadolu Kalkolitiğinin güney ve güney doğu bölgelerine bakınca daha geç kalmış olması ihtimali;

Tel-Halaf kültürünün yayıldığı coğrafya alanında bulunan Ergani bakır ocakları birinci maddenin etkisini kabul etmemize engeldir. Bizce ikinci maddenin değeri daha fazladır. Biz Anado-

⁶⁷ İraq II, 1933 S. 104.

⁶⁸ İraq II, 1933 S. 26.

⁶⁹ Dritter Vorläufiger Bericht über die von der Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft in Ururk, 1932 S. 30.

⁷⁰ İraq II 1933 S. 104.

lu'daki Kalkolitik kültürlerin başlangıcının kuzey Suriye ve Mezopotamya'daki kalkolitik kültürlerin sonu ile çağdaş olduğunu düşünüyoruz. Bizce Tel-Halaf kültürü olgun bir Neolitik çağı temsil etmekte olup, ancak bu çağ sonlarına doğru ilk madenler çağına girmek suretiyle, gerçekten Kalkolitik epoku idrak etmiş bulunmaktadır. Buna göre Anadolu'daki Kalkolitik çağın başlangıcı için kabul ettiğimiz takribî tarih de tutunabilecektir. Bundan başka Anadolu'da kuzey Suriye ve Mezopotamya'ya yayılan Sakçagöz ve Tel-halaf kültürünün ilk ve orta safhalarına tekâbül eden bir Neolitik kültürün varlığı da gerçektir ⁷¹. Bu suretle iki büyük kültür bölgesi arasındaki boşluk da hiç olmazsa bir dereceye kadar aydınlanmış oluyor. Önasya'nın büyük bir parçasına yayılan Neolitik kültürün Orta ve Batı Anadolu'daki paralelini henüz tanımadığımız bir Neolitik kültür temsil etmektedir. Paleolitik, Mezolitik ve Kalkolitik kültürlerin, tanındığı bu memlekette biz (güney ve güney doğu memleketleri gibi) saf bir Neolitik kültürün de bulunacağına inanıyoruz. Elimizdeki kıt belgeler de bunun ilk müjdecileridir. Olgun Kalkolitik kültürün prototipini gelecekteki araştırmalar gösterecektir. Anadolu'nun Mezopotamya-Suriye ve diğer Önasya memleketlerinin protohistorik kültürleri yanındaki önemi, devamlı ve muhafazakâr kültürlerle sahip olmasıdır. Yüzyılları kaplıyan büyük çağları sadece Kalkolitik ve Bakır Çağı temsil etmektedir. Bu devamlılık ve muhafazakârlık özelliğinin Girit'de Neolitik kültür için de bahis konusu olduğunu Bittel isabetle göstermiştir ⁷².

Biz şimdiye kadar çok defa ele alınan fakat verimli bir sonuç sağlamıyan, kuru senkronik eşimsemelerle beraber, en iptidai maden tekniğine dayanan bir kronoloji sistemini de ele alarak yapımızı onun üstüne kurmağa çalıştık. Önasya ve Anadolu kültürlerinin tarih çehresi ve gerçek olgunluğu bakırın kullanılması ile başlar. Biz bu bölgede madenin ve hele bakırın aşağı yukarı aynı çağda tanındığına inanıyoruz. Yazının kullanılmasına tamamen zıt olan bu sonucu, her maden âlet destekliyecek durumdadır. Maden âletlerin teknik birliği, biçim yakınlığı ve bazan terkiplerindeki tecâ-nüs bu benzerliğin sonucudur. Kalkolitik kültürün başlangıcını ra-

⁷¹ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi II, 5 S. 714 v. g.

⁷² AfO 13, S. 307 not 36.

kamla ifadelendirmekten çekinmeyişimizin sebebi, okuyucuya, hâfire ve eşimseme imkânlarını düşünecek araştırmacıya kolaylık temin etmek içindir. Biz de bu rakamların gerçeği kesin olarak ifade edemeyeceklerine inanıyoruz.

Aşağıdaki kronoloji cetvelinde de görüleceği üzere, Alaca-höyük'ün kiral mezarları üstünde ayrıca durulmadı. Yalnız bu mezarları 2500-2300/2200 yıllarına tarihlendiren Bittel'in görüşüne de iştirak etmedik. Alacahöyük kültürünün Ahlatlıbel, Etiyokuşu ve Alishar'ın I b safhasına çağdaş olduğunu kabul eden müellifin, bu mezarları Eski Tunç Çağına ait çok boyalı çanak çömleğin höyükte yokluğundan ötürü 20/21 inci yüzyıla kadar indirmesini diğer kazı yerlerinin sonuçları da desteklememektedir⁷³. İlk Tunç Çağı çanak çömleğinin Orta Anadolu'daki yayılış ve buluntu durumu üstünde yukarda durduğumuzdan burada bu konuyu yeniden ele alacak değiliz. Yalnız Alacahöyük kiral mezarları da Dünder-tepe Ahlatlıbel, Alishar, Etiyokuşu ve Karaoğlan'daki Bakır Çağı kültür ile birlikte milattan önce aşağı yukarı 20/21 inci yüzyıllarda sona ermiştir. Yeni kazıların ve yayının Alacahöyükde de (Karaoğlan'da olduğu gibi) Bakır Çağından Hitit Çağına geçişin akıncı olduğunu ve bağlayıcı unsurların bolluğunu belirteceğini düşünüyoruz. Biz Alaca-höyük'deki Bakır Çağı yangınının II. Truva'dakinden daha şiddetli olduğunu bilmiyoruz. II. Truva'nın büyük yangınından sonra dahi bir kültür kesikliği sezilmemiş ve eski gelenek ağır felâkete rağmen, hiç bir değişiklik göstermeksizin gelişmesine devam etmiştir. Bu bakımdan Bittel'in Hitit ile Bakır Çağı arasında varlığını düşündüğü bir yerleşme boşluğuna Böyüğün her tarafında rashyamıyacağımızı kesin olarak bildirmek isteriz.

Alaca-höyük mezar buluntularının bir yönden II. Truva'nın son safhasına ait olan hazine buluntularına bağlanması, diğer yondea Soloi-Pompeipolis'deki depo tunçlarına ve bazı statülerin de Sümer ve kuzey Mezopotamya eserlerine benzemesi ve bilhassa her üç bölgenin maden cinsi ve işçiliğindeki teknik birliği; Alaca-höyük'deki kiral mezarlarının da milattan önce 2600-21/2000 yıllarına kadar devam ettiğini teyid edecek mahiyettedir. Er Hanedan çağını milattan önce 2800 - 2450 yılları arasına tarihlendiren B. Landsberger'in kronolojisini takip edecek olursak, Alaca-höyük

⁷³ Archäologischer Anzeiger 1941 S. 261-263.

mezarlarının (hiç olmazsa) 150 yıllık bir zaman çerçevesi içinde Sümerler çağına paralel gittiği anlaşılır. Ayrıca Truva ve Soloi maden buluntularına da benzemeleri bu mezarların milâttan önce üçüncü binin son yarısında da devam ettiğini gösterir. Biz kronoloji levhamızda II. ve onu takip eden Truva şehirlerini gene Blegen'e göre tarihlendirdik. Bütün Truva malzemesini iyice incelemek imkânına sahip olan Blegen'in yayınlıyacağı rapordan sonra, bu konuyu yeniden ele alabileceğimizi ve metinde ileri sürdüğümüz itirazları da ona göre değerlendirebileceğimizi umuyoruz.
